

Giriş

Küreselleşme süreci, medeniyetler arası etkileşimlerin yoğunlaşması ve bu etkileşimlerin çok katmanlı bir yapıya bürünmesiyle, sosyolojik açıdan derin analizler gerektiren karmaşık bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Meyer vd., 2015, 80). Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, teknolojik gelişmelerin etkisiyle zaman ve mekân algısı büyük ölçüde değişmiş, dünya küçülmüş ve mesafeler giderek anlamını yitirmiştir. Bu bağlamda, herhangi bir coğrafyada meydana gelen olayların, yalnızca yerel bir boyutta kalmaktan çıkıp küresel bir etki alanı oluşturduğu görülmektedir (Çapcıoğlu, 2008, 155; Güngör, 2022; Güngör-Tokur, 2018). Küreselleşme, medeniyetler arası ilişkileri yoğunlaştırarak dünyayı adeta “küresel bir köy” haline getirmiştir. Bu süreç, yalnızca devletler ve toplumlar arası sınırları aşmakla kalmamış, aynı zamanda kültürel, sosyal ve özellikle ekonomik bağların küresel ölçekte bir bütün haline gelmesine neden olmuştur (Slattery, 2020, 417-418). Ekonomik süreçlerin ulusal sınırları aşarak dünya genelinde entegre hale gelmesi, ekonomik faaliyetlerin küresel bir ağ yapısında yürütülmesine olanak tanımaktadır. Örneğin Covid-19 pandemisi sırasında da görüldüğü gibi, küreselleşmenin ekonomik boyutu, bir ülkede meydana gelen olayların hızla tüm dünyayı etkileyebileceği bir yapı oluşturmuştur. Blair’in belirttiği gibi, küreselleşmeden kaçış neredeyse imkânsız hale gelirken, küresel ekonomik bağlantılar da bu tür krizlerin tüm dünyaya yayılmasına zemin hazırlamaktadır (Tooze, 2020, 34; Güngör, 2022).

Günümüz dünyasında küreselleşmenin etkisi altındaki toplumların bu sürecin dışında kalması neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Yerel kalmak, sadece bir yalıtılma anlamına gelmemekte, aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik açılardan geri kalmışlık ve dışlanma ile eş anlamlı hale gelmektedir (Bauman, 2012, 9). Bu nedenle, küreselleşmeye entegre olamayan toplumlar, küresel rekabet ortamında dezavantajlı bir konuma düşmekte ve gelişim fırsatlarını değerlendirememektedir. Sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal refah için yerel dinamiklerle sınırlı kalmaktan ziyade küresel entegrasyona açık olmak, günümüz dünyasında bir zorunluluk olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmanın konusu “Açık Medeniyet: Çok Medeniyetli Dünya ve Topluma Doğru” adlı eserde müellifin ele aldığı problem ve çözümleri değerlendirmektir.

Çalışmanın amacı ise Batı ve İslam medeniyetlerinin “açık” ve “kapalı” yaklaşımlarını tarihsel tecrübeler ve modern dönemdeki dönüşümler ışığında karşılaştırarak, küreselleşme çağında medeniyetler arası ilişkilerde ortaya çıkan temel sorunları ve bu yaklaşımların (açık-kapalı medeniyet) günümüz dünyasında sürdürülebilir toplumsal modeller sunup sunamayacağını ortaya koymaktır.

¹ Muhammed Ahmet Kurum, MEB. Din Sosyoloji Bilim Uzmanı. Krmahmet13@gmail.com.
<https://orcid.org/0000-0002-3991-629X>

Çalışmada nitel yönteme bağlı olarak tarihsel dokümantasyon tekniği kullanılmıştır. Bu teknik kullanılırken kavramın sosyolojik boyutlarını daha açıklayıcı bir şekilde incelemek için doğrudan kavramın ele alındığı eserlere, konuyla ilgili makalelere müracaat edilmiş; konu hakkında kaynak ve literatür taraması yapılmış, daha önce benzer konularda araştırma yapmış araştırmacıların eserlerinden faydalanılmıştır.

1. Recep Şentürk'ün Sosyo-Biyografisi

Prof. Dr. Recep Şentürk, 1964 yılında Çankırı'da doğmuş ve İstanbul İmam-Hatip Lisesi'nden 1982 yılında mezun olmuştur. Lisans eğitimini 1986 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde tamamlamıştır. Mezuniyetini takiben, 1986-87 öğretim yılında Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yaparak erken yaşta eğitimcilik deneyimi kazanmıştır.

1987-88 yılları arasında araştırma amacıyla Mısır'a gitmiş, burada İslam dünyasının entelektüel gelenekleriyle doğrudan temas etme fırsatı bulmuştur. Mısır'da bulunduğu süre zarfında kaleme aldığı “*Tatavvuru ‘ilmi’l-ictimâ’ fi Türkiye el-mu’âsıra: kıssatul’l-bahs ‘an huviyye cedîde (Çağdaş Türkiye’de sosyolojinin gelişmesi: bir kimlik arayışının hikâyesi)*” başlıklı çalışması, *el-Mecelletü’l-kavmiyye fi’l-ulûmi’l-ictimiyîye ve’l-cinâiyye* (Mısır millî sosyal bilimler ve kriminoloji dergisi)’nde yayımlanarak, uluslararası akademik çevrelerde tanınırlık kazanmasını sağlamıştır. Bu eser, Şentürk’ün Türkiye’nin sosyolojik gelişimini İslam dünyasına tanıtmaya çabalarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Mısır’daki araştırmalarının ardından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü’nde yüksek lisans eğitimini tamamlamış ve aynı bölümde asistan olarak akademik kariyerine devam etmiştir. Yüksek lisans çalışmaları, Şentürk’ün Türkiye’nin modernleşme sürecinin sosyolojik etkilerini derinlemesine incelemesine olanak tanımıştır. 1989 yılında doktora çalışmaları için ABD’ye giden Şentürk, New York’taki Columbia Üniversitesi’nde sosyoloji alanında akademik çalışmalarını sürdürmüştür. Columbia Üniversitesi’nde aldığı doktora eğitimi, Batı sosyolojisiyle derinlemesine bir bağ kurmasını sağlamış ve Türkiye’nin sosyolojik yapısını küresel bir perspektiften analiz etmesine imkân tanımıştır. Akademik yayın hayatına 1982 yılında yayımlanan “*Bilimin İslâmî Temelleri*” adlı çeviri eseriyle adım atan Şentürk, bu çalışmasıyla akademik yolculuğuna önemli bir başlangıç yapmıştır. Halen, tarihî süreç içerisinde sosyal değişimin İslâmî bilgi sistemleri ve aydınlar üzerindeki etkileri üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. Prof. Dr. Recep Şentürk, evli ve bir çocuk babasıdır; Türkiye’de ve uluslararası akademik çevrelerde saygın bir akademisyen olarak tanınmaktadır (Şentürk, 2009; Şentürk, 2018; Şentürk, 2018).

Recep Şentürk’ün Öne Çıkan Eserleri ve Hakkındaki Literatür

Prof. Dr. Recep Şentürk, geniş bir akademik birikime sahip bir sosyolog olarak hem Türkiye’de hem de uluslararası alanda önemli çalışmalara imza atmıştır. Çalışmaları, sosyoloji, İslam düşüncesi, insan hakları ve modernleşme gibi çeşitli alanları

kapsamaktadır. Şentürk'ün eserleri, entelektüel derinliği ve disiplinler arası yaklaşımlarıyla dikkat çeker. Aşağıda, sıralanan bu eserler, onun akademik yolculuğunun izlerini taşımakta ve farklı coğrafyalardaki düşünsel etkilerini yansıtmaktadır. Bu eserler, sosyolojik analizler ile İslam dünyasının modernleşme sürecini, insan hakları konusundaki tartışmaları ve dini özgürlüklerin küresel zorluklarını ele alarak, okuyuculara geniş bir perspektif sunmaktadır. Şentürk'ün çalışmaları, akademik dünyada önemli bir yer edinmiş ve birçok farklı dilde yayımlanarak uluslararası alanda da tanınmıştır. Eserlerinden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplumbilim: Türkiye ve Mısır Örneği (1996)
- İslam Düşüncesinde Yeni Arayışlar I (1998)
- New Millennium Perspectives in the Humanities (Beşerî Bilimlerde Yeni Bin Yıl Perspektifleri) (2002)
- Toplumsal Hafıza: Hadis Rivayet Ağı, 610-1505 (2004)
- Narrative Social Structure: Anatomy of the Hadith Transmission Network, 610-1505 (Anlatısal Sosyal Yapı: Hadis Rivayet Ağı'nın Anatomisi, 610-1505) (2005)
- Contemporary Islam: Dynamic, Not Static (Çağdaş İslam: Dinamik, Statik Değil) (2006)
- Islam and Human Rights: Advocacy for Social Change in Local Contexts (İslam ve İnsan Hakları: Yerel Bağlamlarda Sosyal Değişim İçin Savunuculuk) (2006)
- Türkiye'de Sosyoloji: İsimler ve Eserler (2008)
- Türkiye'de Dindarlık: Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri (2012)
- The Future of Religious Freedom: Global Challenges (Dini Özgürlüğün Geleceği: Küresel Zorluklar) (2013)
- Islam and Human Rights: Advancing a U.S.-Muslim Dialogue (İslam ve İnsan Hakları: ABD-Müslüman Diyalogunun Gelişimi) (2015)
- Açık Medeniyet: Çok Medeniyetli Toplum ve Dünyaya Doğru (2017)
- İnsan Hakları ve İslam: Sosyolojik ve Fıkhi Yaklaşımlar (2017)
- Yeni Din Sosyolojileri: Batı'da 1960 Sonrası Arayışlar (2017)
- Türk Düşüncesinin Sosyolojisi: Fıkıh'tan Sosyal Bilimlere (2017)
- El-Binyetü'l İctima'yetüs-Serdiyye: Teşrihü Şebeketi Rivayeti'l Hadisi'l Nebevi (h. 610 - m. 1505) (Toplumsal Yapının Anlatısı: Nebevi Hadis Rivayet Ağı (H. 610 - M. 1505)) (2018)
- Sosyal Bilimlerle Çağı Yorumlamak (2018)
- Human Rights in the Ottoman Reform: Foundations, Motivations and Formations (Osmanlı Reformlarında İnsan Hakları: Temeller, Motivasyonlar ve Oluşumlar) (2019)
- Why Religion? Towards a Critical Philosophy of Law, Peace and God (Neden Din? Hukuk, Barış ve Tanrı Üzerine Eleştirel Bir Felsefeye Doğru) (2020)
- Niedergangsthesen auf dem Prüfstand / Narratives of Decline Revisited (Çöküş Anlatıları Üzerine: Tekrar Gözden Geçirilmiş) (2020)

- Comparative Theories and Methods Between Uniplexity and Multiplexity (Tekli ve Çoklu Yapılar Arasında Karşılaştırmalı Teoriler ve Yöntemler) (2020)
- Türkiye’de Sosyolojinin Yüz Yıllık Birikimi (2020)

2. Açık Medeniyet: Çok Medeniyetli Dünya ve Topluma Doğru

Recep Şentürk tarafından kavramın (Açık Medeniyet) teferruatlı bir incelemesinin yer aldığı kitap, günümüz dünyasının hızla değişen yapısal dönüşümlerine ışık tutarak, medeniyetler arası ilişkileri “açık” ve “kapalı” medeniyetler perspektifinden ele almaktadır. Küreselleşme süreciyle birlikte iletişim ve ulaşım ağlarının gelişmesi, medeniyetlerin iç içe geçmesini ve kapalı yapılarının sürdürülemez hale gelmesini kaçınılmaz kılmıştır. Açık medeniyetler, farklı medeniyetlerle etkileşim kuran, çoğulculuğu ve karşılıklı etkileşimi destekleyen yapılara sahipken; kapalı medeniyetler, kendilerini mutlak gören ve diğer medeniyetleri yok etmeye çalışan bir tutum sergiler. Eser, bu ayrım üzerinden modern dünyada çok-medeniyetli bir düzenin inşasının gerekliliğine vurgu yapmakta ve bu sürecin hayata geçirilebilmesi için medeniyetlerin açık bir yapıya evrilmesinin zorunlu olduğunu öne sürmektedir. Özellikle İslam medeniyetinin tarihsel olarak çok-kültürlü toplumsal yapıların oluşumuna zemin hazırlamış olması, küreselleşme çağında medeniyetler arası ilişkilerin düzenlenmesinde önemli ve ilham verici bir model olarak sunulmaktadır. Eser, açık medeniyet anlayışının teorik ve pratik temelini oluşturacak kültürel bir vizyon ve toplumsal yapıların nasıl şekillendirilmesi gerektiğine dair yeni bir perspektif sunmaktadır.

Medeniyetin Etimolojik Kökeni ve Kavramsal Çerçevesi

Medeniyet kavramı, 18. yüzyılda yüksek ahlaki ve entelektüel değerlerle harmanlanmış davranış kalıplarını tanımlamak amacıyla kullanılmaya başlanmış ve özellikle Fransız entelektüel çevrelerinde yaygınlaşmıştır. Zamanla, geri kalmış yaşam biçimlerinin dönüştürülmesi gerekliliğini ifade eden bir içerik kazanmış ve 19. yüzyılın siyasal düşünce yapısında önemli bir rol oynamıştır. Kökeni Latincedeki “civilis” ve “civitas” terimlerine dayanan medeniyet, Antik Yunan ve Roma toplumlarında kentsel yaşamı ve medeni bireyleri, “barbar” olarak tanımlanan topluluklardan ayırmak için kullanılmıştır (Lucien, 1995, 30-35; Braudel, 2024). Buna göre ‘medeniyet’ kavramı, Aydınlanma düşüncesinin bir ürünü olarak, düzensizlik ve barbarlıktan uzak, gelişmiş ve incelikli insan davranışlarını temsil eden bir toplumsal düzen vizyonunu betimlemektedir.

Bu kavram, yalnızca bireysel gelişimi değil, aynı zamanda toplumsal yapıların da daha karmaşık ve düzenli bir hale dönüşümünü ifade etmektedir. Medeniyet, bu bağlamda, ilerleme ve insan davranışlarının rafine edilmesi sürecini simgelemekte ve toplumun estetik ve ahlaki normlar etrafında inşa edilen yüksek bir düzen seviyesine ulaşmasını hedeflemektedir. Buna göre medeniyet, J. B. Thompson’a göre, insanlığın zamanla daha gelişmiş, düzenli ve medeni bir yapıya ulaşma sürecini ifade eder. Bu tanım, toplumların yalnızca maddi ve teknolojik anlamda değil, aynı zamanda sosyal

ve ahlaki açıdan da olgunlaşmasını ve gelişmesini kapsar (Thompson, 1990, 124). Medeniyet kavramı, başlangıçta entelektüel olarak geliştirilmiş bir yaşam biçimi ve toplumsal değerler sistemini ifade eden bir terim olarak kullanılmaktaydı. Bu kullanım, bireylerin davranış standartlarını ve toplumun uygarlaşma seviyesini vurgulamaktaydı. Dolayısıyla, Fransız ve İngiliz bakış açısında medeniyet, daha çok bireysel gelişim ve toplumsal uygarlaşma süreci olarak ele alınmaktaydı. Bu farklılık, Batı medeniyet anlayışlarının tarihsel ve kültürel zeminlerde değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktadır (Rundell - Mennell, 1998, 6). Öyle ki Alman kültüründe bu kavram, yüzeysel düzen ve dışsal gelişmişliği belirten bir anlam taşımakta ve “Zivilisation” yalnızca toplumsal yapının biçimsel düzenini ve görünüşünü ifade etmekteydi (Elias, 1978, 1/4).

Farklı kültürlerin varlığı düşüncesi zamanla geniş bir kabul görmüş ve bu durum, medeniyetin yalnızca tek bir yapı olamayacağı anlayışını ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda, birden fazla medeniyetin eşzamanlı olarak var olabileceği görüşü, 19. yüzyıl boyunca giderek daha fazla benimsenmiş ve toplumsal düşüncede yer etmeye başlamıştır (Braudel, 2024, 31-32). Medeniyet kavramı, Aydınlanma düşünürlerinin “medeni” ve “aydınlanmış” bireyler yaratma ideali ile özdeşleşmiştir. Bu ideal, toplumların bilim ve akıl ışığında sürekli olarak ilerleme kaydetmesi gerektiği düşüncesine dayanmaktadır ve medeniyet anlayışının özünü, doğrusal gelişim ve sürekli ilerleme felsefesi oluşturmaktadır (Lucien, 1995, 33-35). Medeniyetlerin sadece içsel dinamikleri değil, aynı zamanda dışarıya dönük olarak geliştirdikleri sosyal ve kültürel tutumlar da onların yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, farklı medeniyetlerin diğer topluluklarla ilişkilerini şekillendirme biçimi, açık ve kapalı medeniyet ayrımını doğurmuştur.

3. Medeniyetlerin Ötekine Bakışı: Açık ve Kapalı Yaklaşımlar Açık Yaklaşım

Medeniyetler arası etkileşimler, sosyal içerme ve dışlama politikaları bağlamında “açık” ve “kapalı” medeniyet kavramları üzerinden değerlendirilebilir. Açık medeniyetler, diğer medeniyetlere karşı ayırım gözetmeksizin kapsayıcı bir yaklaşım benimseyen, küresel ölçekte çoğulculuk ve iş birliğini savunan yapılar olarak tanımlanır. Bu medeniyetler, farklı kültürel ve dini grupları barındırarak, barışçıl bir şekilde birlikte yaşama² modelini benimser ve medeniyetler arası karşılıklı etkileşimi destekler (Şentürk, 2010, 24). Bu bağlamda, İslam medeniyeti de tarihsel süreçte, farklı inanç ve kültürel grupları kapsayıcı bir yapı geliştirerek, açık medeniyet anlayışını temsil eden önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslam medeniyeti, tarihsel süreçte farklı inanç ve kültürel kimlikleri bir arada barındırarak, barış içinde bir arada yaşamayı mümkün kılan bir toplumsal model geliştirmiştir. Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde, bu medeniyet yapısı, farklı

² Birlikte yaşama modeli ve bunun İslam düşüncesi ve tarihindeki sosyolojik imkân, beklenti ve sonuçlarına dair daha geniş okumalar için bkz. (Küçük-Güngör, 2022).

grupları kapsayıcı bir düzen ile çok kültürlü toplumlar için önemli bir referans sunmakta ve sosyal içerme ilkesine dayalı bir yönetim tarzını temsil etmektedir (Baş, 2018, 524-530; Sarıçam - Erşahin, 2022). İslam medeniyetinin Yahudi, Hristiyan, Zerdüşt, Budist ve Hindu gibi farklı dini grupların yüzyıllar boyunca varlıklarını sürdürebildiği bir yapı sunması, bu medeniyetin yüksek düzeyde bir sosyal içerme kapasitesine ve çok dinli toplulukların barış içinde bir arada yaşamasını sağlayan kapsayıcı bir düzen anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Farklı inanç gruplarına tanınan bu toplumsal ve hukuki statü, İslam'ın tarihsel süreçte geliştirdiği çoğulcu yönetim modelinin ve medeniyet anlayışının önemli bir yansımaları teşkil etmektedir (Sarıçam - Erşahin, 2022, 69). Bu bağlamda, İslam medeniyetinin sosyal içermeye dayalı yapısı, sadece tarihsel bir örnek olmanın ötesinde, modern sosyolojik teorilerde de yeniden değerlendirilmeyi hak eden bir model sunar. Günümüz dünyasında artan kültürel çeşitlilik ve küreselleşmenin getirdiği karmaşık sosyal dinamikler, farklı medeniyetlerin bir arada var olabileceği çoğulcu bir düzeni zorunlu kılmaktadır. İslam medeniyeti, bu tür bir düzenin mümkün olabileceğini gösteren somut bir tarihsel deneyim sunar. Bu deneyim, medeniyetler arası çatışma yerine iş birliği ve karşılıklı anlayışın teşvik edilebileceği bir dünya düzeninin inşası için önemli bir sosyolojik referans noktası olarak kullanılabilir.

Açık Medeniyetin Karşısında Huntington'un Çatışma Paradigması

Günümüz küresel düzeninde farklı kültürel yapılar, uluslararası ilişkilerin dinamiklerini şekillendiren önemli bir aktör haline gelmiş ve devletlerin ötesinde medeniyetler arası etkileşimler, uluslararası sistemin belirleyici güçleri olarak ortaya çıkmıştır (Huntington, 2021, 25). Dallmayr'ın ifadesiyle: *“Dünya sahnesinin baş aktörleri olan devletlerden (ya da diğer kamusal örgütlerden) sıradan halkların yaşamlarına anlam veren ve evrensel anlam kalıpları oluşturan kültürler düzeyine geçiş”* açık bir şekilde gözlemlenmektedir (Dallmayr, 2006, 299). Huntington, küresel düzende meydana gelen değişimlerin artık devletlerarası çatışmalardan ziyade, medeniyetler arasındaki çatışmaların öne çıkacağı yeni bir yapı doğuracağını öne sürmektedir. Lewis, bu durumu *“...yalnızca meseleler, politikalar veya bunları yürüten hükümetlerin ötesine geçen bir ruh hali ve harekettir. Bu, daha azyyla ifade edilemeyecek bir medeniyetler çatışmasıdır.* (Lewis, 1990, 60)” şeklinde ifade etmektedir.

Huntington 'un medeniyetler çatışması tezi, dünya siyasetinin yeni bir aşamaya girdiğini ve bundan sonraki süreçte çatışmaların öncelikli kaynağının ideolojik ya da ekonomik farklılıklardan ziyade kültürel kimlikler ve medeniyetler arası bölünmeler olacağını öne sürmektedir. Huntington'a göre, ulus-devletler güçlü aktörler olarak varlıklarını sürdürecek olsa da dünya politikasındaki temel ayrışmalar artık farklı medeniyetler ve bu medeniyetlere ait toplumlar arasında yaşanacaktır. Gelecekteki çatışma hatları, medeniyetler arasındaki değer sistemleri ve kimlik farklılıklarına dayalı olarak şekillenecek ve bu farklılıklar, küresel siyaset sahnesinde yeni fay hatları oluşturacaktır. Dolayısıyla, medeniyetler arası gerilimlerin dünya politikasına

egemen olacağı ve bu gerilimlerin, uluslararası ilişkilerdeki temel mücadele eksenini belirleyeceği ifade edilmektedir (Huntington, 2006, 23-24).

Medeniyetler arası çatışmanın yeni bir süreç yaşayan dünya siyasetinde merkezi bir konumda olacağına dikkat çekilse de medeniyetler arasındaki farklılıkların iş birliğine değil, kaçınılmaz bir çatışmaya zemin hazırladığı fikri, Huntington ‘un mezkûr tezinin merkezinde yer almaktadır. Medeniyetler çatışması tezine göre, medeniyetlerin bağımsız ve kendi içinde tutarlı siyasi aktörler olarak var olabileceği varsayımı, bu medeniyetlerin uluslararası ilişkilerde kaçınılmaz olarak çatışma potansiyeli taşıyan birimler olarak kabul edilmesine yol açar. Bu varsayım, medeniyetlerin kültürel ve dini farklılıklarına dayalı olarak bağımsız hareket eden aktörler olduğu fikrini pekiştirir. Bu çerçevede, birbirinden bağımsız ve farklı çıkarları olan bu toplulukların uyum içinde faaliyet gösterebileceğini savunmak, oldukça iyimser bir yaklaşım olarak değerlendirilir. Dolayısıyla, bu varsayım, medeniyetler arasındaki ilişkilerin iş birliğinden ziyade çatışma eğiliminde olacağını öngörür (Huntington, 2006).

Çatışan Yaklaşımlar: Tarihin Sonu ve Açık Medeniyet

Açık medeniyet, medeniyetler arası etkileşimi ve karşılıklı tanınmayı savunurken, Fukuyama’nın Tarihin Sonu tezi, diğer kültürel ve siyasi sistemleri Batı’nın üstünlüğü karşısında geçici ve sınırlı görme eğilimindedir. Dolayısıyla, bu perspektif, çoklu medeniyetlerin bir arada yaşayabileceği çoğulcu bir düzeni değil, Batı medeniyetinin tek egemen olduğu homojen bir dünya düzenini öngörmektedir.

Tarihin Sonu tezi, Batı’nın kendisini ideolojik anlamda üstün görmesiyle paralel bir çizgi izlemekte ve bu bağlamda Huntington ‘un teziyle örtüşmektedir. Fukuyama’nın bu tezi, Batı dışındaki tüm sistem ve medeniyetlerin geçersiz hale geldiğini iddia ederken, Batı’nın değerlerinin evrensel bir üstünlük kazandığını ve diğer medeniyetlerin bu değerleri kabul etmek zorunda kaldığını öne sürmektedir. Bu yaklaşıma göre, Batı’nın kendini tarihin nihai noktası olarak konumlandırması, diğer sistemlerin meşruiyetini ortadan kaldırarak, onları Batı’nın kültürel ve ideolojik çerçevesine tabi olmaya zorlamaktadır (Şener, 2006, 509). Mezkûr tezde Fukuyama, “...Batılı liberal demokrasinin evrenselleşmesi anlamında tarihin sonuna tanıklık etmekteyiz” ifadesiyle insanlık tarihindeki ideolojik çatışmaların sona erdiğini ve Batılı liberal demokrasinin, toplumsal ve siyasal gelişimin nihai aşaması olarak evrenselleştğini ileri sürmektedir. Bu görüşe göre, diğer yönetim biçimleri ve ideolojiler, Batı’nın sunduğu liberal demokratik değerler karşısında geri planda kalmış ve tarihsel süreç içinde önemlerini yitirmiştir. Dolayısıyla, Batı’nın siyasal ve kültürel üstünlüğü, evrensel bir model olarak kabul edilmiş ve bu modelin küresel anlamda yayılması ile birlikte ideolojik evrim tamamlanmış sayılmaktadır (Fukuyama, 2005, 22-24). “Hâlâ Tarihin Sonundayız” makalesinde de mezkur görüşlerine işaret etmektedir: “*Daima tarihin sonundayız, çünkü dünya siyasetine hâkim olmaya devam edecek yalnızca tek bir sistem vardır, bu da Batının liberal demokratik sistemidir*”(Fukuyama, 2005, 250). Amerikalı filozof Allen Bloom’da tıpkı Fukuyama

gibi Batı medeniyetinin ulaştığı mevcut aşamayı, uzun süredir devam eden bir mücadelenin büyük bir başarısı olarak görmektedir. Bloom'a göre, bu başarı Batı düşüncesinin, özgürlük ve adalet ideallerinin galip geldiğini ve nihayetinde üstün bir konuma ulaştığını simgelemektedir (Bloom, 2005, 50).

Kapalı Yaklaşım

Kapalı medeniyetler, toplumsal çeşitliliği ve kültürel farklılıkları tehdit olarak algılayan bir yapıya sahiptir ve bu nedenle homojenliği sağlamak için tek-tip bir kültürel ve toplumsal düzen oluşturmaya amaçlarlar. Bu medeniyet anlayışı, bir yandan bireysel ve toplumsal farklılıkları tehlikeli unsurlar olarak görüp bunları ortadan kaldırma çabası güderken, diğer yandan kendi üstünlüğünü tüm dünyaya yaymak ve diğer kültür ve toplumları ya asimile etmek ya da yok etmek amacıyla hareket eder. Kapalı medeniyetlerin bu eğilimi, kültürel tekdüzelik ve baskıcı bir yönetim modeli ortaya çıkarır. Bu bağlamda, homojen bir toplum yapısını dayatan kapalı medeniyetler, sosyal bütünleşmeyi ve toplumsal uyumu tek tipleştirme yoluyla sağlama gayretiyle hareket etmektedir (Şentürk, 2019, 48; Güngör, 2007).

Medeniyet Modelleri: Açık ve Kapalı Yapılar Üzerinden Bir Değerlendirme Batı'da Öteki Algısı: Kapalı Medeniyetin İzleri

Norbert Elias medeniyeti "Batının kendilik bilincinde olması" şeklinde tanımlar. *"Bu, ulusal bir bilinçtir. Medeniyet terimi, Batı toplumunun son iki veya üç yüzyıldır kendini önceki toplumlara veya "daha ilkel" çağdaş toplumlara göre üstün gördüğü her şeyi özetlemektedir. Batı toplumu, bu terim aracılığıyla teknolojisinin seviyesi, davranış biçimleri, bilimsel bilgi birikimi veya dünya görüşü ve daha fazlası ile neyi özel kıldığını ve gurur duyduğunu tanımlamaktadır (Elias, 1978, 1/3-4)."* Batılı toplumların bilim, teknoloji ve sanat alanlarındaki üstünlük bilinci, yalnızca kendi toplumlarını geliştirme hedefiyle sınırlı kalmamış; geri kalmış olarak değerlendirilen Batı-dışı toplumların, gelişmiş Avrupa medeniyetine entegre edilmesi hedeflenmiştir. Bu anlayış doğrultusunda mezkûr ülkeler, yerel halkları kendi kültürel normlarına adapte edecek bir yapı ve onları yönetecek bir sistem sunmanın gerekli olduğunu düşünmüşlerdir (Walzer, 1990, 540-541). Süreç içerisinde hegemonik bir konum elde eden batı, diğer kültürler üzerinde kontrol kurma arzusunu pekiştirmiştir. Batı dışı toplumlar ise bu egemen yapıya karşı ayakta kalabilmek için Batı'nın değerlerini ve sistemlerini özümsemeye yönelmiştir. Bu bağlamda, Batı'nın güçlenmesi ve zenginleşmesi, mezkûr toplumların kültürel ve ekonomik olarak zayıflamasına yol açmış ve uluslararası ilişkilerde Batı'nın egemenliğini pekiştirmiştir. Bu süreç, Batı'nın küresel etkisini ve batı dışı toplumların Batı merkezli paradigmaları benimseme çabalarını yansıtmaktadır (Acar, 2003, 38-40).

Bu bağlamda, Batı medeniyetinin kendini diğer toplumlara üstün görme eğilimi, kapalı medeniyet yaklaşımının temelini oluşturmakta ve bu anlayış, geri kalmış olarak görülen toplumları "medenileştirme" misyonuyla meşrulaştırılmaktadır. Batı medeniyeti, tarih boyunca genellikle kapalı bir medeniyet anlayışı benimsemiş, hatta

kendi içindeki dini ve siyasi farklılıklara karşı dahi tolerans gösterememiştir. Batı'nın, kendi dışındaki kültürel dinamizmi bir tehdit olarak algılaması, kapalı medeniyet anlayışıyla ilişkilendirilebilir. Kapalı medeniyet, farklı kültürleri dışlayan ve kendi üstünlüğünü koruma çabasını yansıtan bir yaklaşımdır. Buna karşılık, açık medeniyet, farklı kültürel dinamikleri zenginlik olarak görüp, etkileşime açık olan bir anlayışı benimser. Batı'nın bu tür bir algısı, kapalı bir medeniyet yaklaşımını yansıtmakta ve küresel etkileşimlerde belirleyici bir rol oynamaktadır (Davutoğlu, 2020, 443-449).

Hristiyan mezhepleri arasındaki çatışmalar ve bu çatışmaların doğurduğu savaşlar, Batı'nın bu kapalı yaklaşımının belirgin örneklerindendir. Sadece kendi mezhebini kurtuluşa ermiş olarak gören bu anlayış, Batı tarihinde uzun süre etkili olmuştur. Ancak, modern dönemde akılcılık ve laiklik gibi değerlerin etkisiyle, Batı bu bağnaz tutumunu kısmen aşmaya başlamış, Hristiyan mezhepleri arasında nispi bir tolerans gelişmiştir. Bu bağlamda, Papa'nın İstanbul'daki Rum Patriğini ziyareti, Hristiyan mezhepleri arasındaki ilişkiler açısından tarihî bir önem taşır. Batı, din ve düşünce özgürlüğünü büyük ölçüde akılcılık ve laiklik sayesinde tanımıştır, ancak bu alandaki sorunlarını tam anlamıyla çözmediğini söylemek zordur. Günümüzde ise Batı medeniyetinin Batı dışı medeniyetlere karşı net bir tutum geliştiremediği görülmektedir. Batı, açık medeniyet modeli ile kapalı medeniyet modeli arasında bir çatışma yaşamaktadır. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra kapalı medeniyet yaklaşımı Batı'da güç kazanmıştır. Samuel Huntington ve Francis Fukuyama gibi düşünürler, Amerika'da bu kapalı medeniyet yaklaşımının önde gelen savunucuları arasında yer alır. Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye karşı tutumu da Avrupa'yı açık bir medeniyet olarak görenlerle kapalı bir medeniyet anlayışını savunanlar arasındaki çatışmanın bir yansımasıdır. Bu durum, Batı medeniyetinin kendi içinde ve dünya ile olan ilişkilerinde hangi modeli benimseyeceği konusunda bir gerilim yaratmaktadır (Şentürk, 2010, 24-25).

4. İslam Medeniyetinin Açık Toplum Modeli: Tarihsel Tecrübeler

İslam medeniyetinin tarihsel süreçte sergilediği tavır, özellikle yedinci yüzyıldan itibaren diğer medeniyetlerle kurduğu ilişkiler bağlamında incelendiğinde, dönemin hâkim anlayışlarına göre oldukça özgün ve dikkat çekicidir. O dönemde, birçok medeniyet kendi dışındaki topluluklara karşı kapalı, dışlayıcı ve çoğu zaman çatışmacı bir yaklaşım benimsemişken, İslam medeniyeti bu anlayışın tersine, açık ve kapsayıcı bir tutum sergilemiştir. Güçlü ve hâkim olduğu dönemlerde dahi, İslam medeniyeti başka medeniyetleri yok etmek veya onları zorla asimile etmek yerine, onların varlığını kabul etmiş ve onları himaye etmiştir. Bu durum, İslam medeniyetinin, o dönemin medeniyetler arası ilişkilerdeki genel eğilimlerin dışında, farklı bir model sunduğunu göstermektedir. İslam'ın bu kapsayıcı yaklaşımı, çeşitli medeniyetlerin bir arada barış içinde yaşayabileceğini ortaya koyan önemli bir tarihsel deneyim sunar ve bu bağlamda, medeniyetler arası ilişkilerde işbirliği ve hoşgörüye dayalı bir düzenin mümkün olduğunu gösterir (Şentürk, 2010, 26).

Medine Modeli: Açık Medeniyetin İslam'daki Temel Kurumsal Örneği

Hz. Muhammed'in (sav) Medine'de kurduğu sosyal, siyasi, hukuki ve kültürel yapı, İslam medeniyetinin "açık medeniyet" modeline önemli bir örnek teşkil eder. Medine Vesikası, Müslümanlar, Yahudiler, Hristiyanlar ve Müşrikler gibi farklı inanç gruplarını bir arada yaşatmayı amaçlayan temel bir hukuki metindir. Resulullah (sav), kendi peygamberliğini ve İslam'ı inkâr eden topluluklara dahi hayat hakkı tanımış ve onlarla bir arada yaşama iradesi göstermiştir. Bu anlayış, İslam'ın sonraki dönemlerinde de Emevî, Abbasi, Endülüs, Hindistan ve Osmanlı gibi devletlerde uygulanmaya devam etmiştir. Ayrıca, Veda Hutbesi ile de bu açık medeniyet anlayışı pekiştirilmiş, insan hakları ve eşitlik gibi evrensel değerler vurgulanmıştır. Bu tutum, zorlamaya dayalı bir din anlayışını reddeden ve farklı inançlarla barış içinde yaşama fikrini benimseyen bir yaklaşımı temsil eder. Bu model, İslam medeniyetinin güçlü olduğu dönemlerde bile sürdürülen hoşgörü ve birlikte yaşama tecrübesinin temelini oluşturmuştur (Şentürk, 2010, 28; Güngör, 2022). İslamiyet'in, tevhit ilkesine aykırı olmayan konularda diğer din ve medeniyetlere karşı hoşgörülü ve esnek bir tutum sergilemesi (Kalın, 2016, 73), açık medeniyet anlayışının bir yansımasıdır. İslam, önceki medeniyetlerin kültür ve düşünce birikimlerini tevhit ilkesi çerçevesinde dönüştürerek, bu birikimleri evrensel bir niteliğe kavuşturmuştur. Bu yaklaşım, İslam medeniyetinin kapsayıcılığını ve farklı kültürel unsurlarla etkileşim içinde evrensel bir medeniyet oluşturma kapasitesini ortaya koyar.

Emevî ve Abbasi Dönemlerinde Açık Medeniyet Yaklaşımı ve Kültürel Etkileşim

Emevîler ve Abbasiler, Hz. Peygamber'in (sav) miras bıraktığı dini, hukuki ve siyasi modeli kendi dönemlerinin toplumsal ve siyasi koşullarına adapte ederek sürdürmüşlerdir. Bu süreçte, açık medeniyet anlayışını benimseyerek, fethedilen bölgelerdeki yerel medeniyetlerin kültürel varlıklarını koruma özgürlüğünü tanımış ve bu medeniyetlerle karşılıklı etkileşim geliştirmişlerdir (Altınay, 2006, 73-85). Yunan, İran ve Hint medeniyetlerinden yapılan tercüme faaliyetleri, İslam dünyasında bilimsel ve kültürel birikimin zenginleşmesine katkı sağlamış, bu etkileşim sürecinde İslami değerler öncelikli olarak korunmuştur (Tanrıverdi, 2006, 17). Emevi ve Abbasi yönetimleri, fethettikleri medeniyetleri yok etmek yerine, onlarla yapıcı bir diyalog ve etkileşim içinde olmayı tercih etmişlerdir. Bu yaklaşım, İslam medeniyetinin geniş bir coğrafyada gelişmesine ve kültürel zenginliğini artırmasına zemin hazırlamıştır (Şentürk, 2010, 30).

Açık Medeniyet ve Toplumsal Uyum: Endülüs

İspanya'daki 800 yıllık Müslüman yönetimi altında, Endülüs sadece İslam dünyası için değil, tüm Avrupa için de kültürel ve entelektüel açıdan önemli bir merkez haline gelmiştir. Bu dönem, Müslüman, Hristiyan ve Yahudi topluluklarının yan yana yaşadığı, kültürel, düşünsel ve ticari hayatın zenginleştiği bir zaman dilimini temsil eder. Endülüs, bu çeşitlilik ve etkileşim sayesinde Avrupa'da uygarlığın en yüksek

noktalarından biri olarak kabul edilir, bu da onun tarihteki önemini ve derin etkisini pekiştirir. Endülüs'teki bu birikim, İslam medeniyetinin açık ve kapsayıcı yaklaşımının güçlü bir örneği olarak öne çıkar (Fuller - Lesser, 1996, 29). Endülüs Emevî Devleti, İslam'ın açık medeniyet anlayışının önemli bir örneğidir. Endülüs'te, Müslüman yönetimi altında Hristiyanlık ve Yahudilik gibi iki İbrahimî dinin mensupları asırlarca barış içinde bir arada yaşamıştır. Bu birlikte yaşam, İslam kelamı ve fıkına dayanan siyasi ve hukuki düzenlemelerle mümkün kılınmış, Ehl-i Kitap olarak anılan Yahudi ve Hristiyanlara ayrıcalıklar tanınmıştır. Endülüs'teki sosyal yapı, İbrahimî dinler temelinde sosyal içerme ilkesini yansıtmış ve bölgedeki tüm dini gruplara kapsayıcı bir toplumsal düzen sunmuştur. Bu, İslam medeniyetinin hoşgörüye dayalı yönetim anlayışının somut bir ifadesidir (Şentürk, 2010, 31).

Osmanlı Tecrübesi: İslam'ın Açık Medeniyet Anlayışının Modern Çağdaki Yansıması

Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyıl ortalarından itibaren fetih politikalarında yaşanan duraklama, ekonomik yapının zayıflamasına ve yeni gelir kaynakları yaratamamasına neden olmuştur. Bu durum, devletin toprak rantına dayalı mali yapısının sürdürülebilirliğini zorlaştırmış ve yeni ekonomik stratejilere duyulan ihtiyacı artırmıştır (Sarıbay - Kalaycıoğlu, 2009, 13). Bu bağlamda, Osmanlı'nın açık medeniyet anlayışı, toplumsal ve ekonomik reformları içeren yenilikçi bir yaklaşımı teşvik etmiştir. Osmanlı, mevcut durumunu iyileştirmek ve uluslararası rekabette geri kalmamak amacıyla Batı'daki gelişmeleri takip ederek modernleşme çabalarına yönelmiştir. Bu süreçte, geniş kapsamlı reformlar, devletin hem iç hem de dış sorunlara daha etkili bir şekilde yanıt vermesini sağlamış ve toplumsal yapıyı yeniden şekillendirmiştir. Toplum ve Devletin ihyası bu anlayışın temelinde yer almıştır (İnalçık, 2019, 141-142).

Takip eden süreçte Osmanlı Devleti'nde, Avrupa modernleşmesinin etkisi altında kalan reformcu devlet adamları, “medeniyet” kavramını modern bir projenin ifadesi olarak kullanmaya başladılar. Bu kavram, siyasi ve toplumsal düzenin yeniden yapılandırılmasını hedefleyen reformları tanımlamak için tercih edildi. Özellikle Tanzimat Dönemi'nde, devletin bürokratik yapısı, hukuki düzenlemeler ve eğitim sistemi gibi alanlarda köklü değişiklikler yapılırken, “medeniyet” kavramı bu reformların meşruiyetini sağlamak ve modernleşme sürecini ifade etmek için sıkça kullanıldı. Bu dönemde medeniyet, Osmanlı'nın hem iç düzenini modernleştirme hem de Batı'daki gelişmelere ayak uydurma çabasının sembolü haline geldi (Çolak, 2009, 151). Osmanlı Devleti, İslam'ın açık medeniyet anlayışını klasik dönemden modern döneme taşıyarak, sosyal içerme ve insan hakları gibi konularda önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Tanzimat Fermanı ve Mecelle gibi düzenlemeler modernleştirme-medenileştirme vizyonu taşımakta (Somel, 1997, 75), İslam hukukunu modern sosyal kurumlarla uyumlu hale getirerek, Osmanlı'nın modernleşme sürecinde bu kapsayıcı yaklaşımı nasıl koruduğunu göstermektedir. Osmanlı'nın son dönemlerinde anayasal parlamenter sistemin benimsenmesi,

İslam'ın modern siyasi yapılarla uyum içinde olabileceğini kanıtlar. Osmanlı tecrübesi, günümüz Müslüman toplumları için hala geçerli olan ve sosyal içerme politikaları açısından önemli dersler barındıran bir model olarak değerlendirilebilir (Şentürk, 2010, 32-34). “Medeniyet” kavramının yoğun kullanımı, Osmanlı'nın açık medeniyet anlayışını modernleştirme çabasının bir yansıması olarak görülebilir. Bu çaba hem Batı'daki gelişmelere uyum sağlama hem de çeşitli toplumsal grupları kapsayan bir toplumsal düzen oluşturma hedefine işaret etmektedir.

5. Açık Medeniyet Karşısında Batı: Tarihsel Kısıtlamalar ve Modern Çabalar

Çok medeniyetlilik meselesiyle karşı karşıya kaldığında Batı'nın derin bir birikime sahip olmadığı gözlemlenebilir. Antik Yunan, Roma ve Ortaçağ Hristiyanlığı deneyimleri, güçlü bir çok kültürlü toplum yapısı ve düşüncesi geliştirmekte başarısız olmuştur. Aksine, öteki olana yaklaşım çoğunlukla küçümseyici ve dışlayıcı olmuştur. Genellikle, homojen bir dini yapı tercih edilmiş ve bu doğrultuda pek çok kez şiddet kullanılmıştır. Batı emperyalizminin ideolojik arka planında, üstünlük anlayışının pekiştirildiği çeşitli örnekler mevcuttur. “Medenileştirme misyonu” anlayışını ifade eden “beyaz adamın yükü” metaforu, Batılı toplumların, özellikle de İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin, sömürgeci yayılma faaliyetlerini meşrulaştırmak ve Batı-dışı toplumlar üzerinde tahakküm kurma süreçlerini ahlaki bir zemine oturtmak için geliştirdikleri bir söylemdir (Betts, 1961, 27). 19. yüzyılda Batı'da popüler olan ve Charles Darwin'in evrim teorisini sosyal yapıya uyarlayan bir düşünce akımı olan Sosyal Darwinizm, süreç içerisinde en güçlü ve en uygunun hayatta kaldığını savunan bir ideoloji haline gelmiştir (Tienken, 2013, 305). Bu çerçevede Batı medeniyeti daha gelişmiş olarak kabul edilmiş ve diğer kültürler biyolojik olarak daha düşük seviyede değerlendirilmiştir (Halliday, 1971, 391). Bu anlayış, sömürgeci uygulamaların yanı sıra, Batı toplumlarının kendilerini üstün ırk olarak görmesine ve diğer toplumların egemenliğini haklı göstermesine hizmet etmiştir.

Batı, kendi içinde dini ve kültürel farklılıklara hoşgörüyü ancak modern dönemde, demokrasinin güçlenmesiyle öğrenmiştir. Buna rağmen, Batı'nın ötekine karşı tutumu tutarsız kalmış, açık medeniyet anlayışını benimseme çabaları sık sık güçlü iç muhalefetle karşılaşmıştır. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi kurumlar, Batı'nın açık medeniyet anlayışına yönelme çabalarının bir parçası olarak görülebilir, ancak bu çabalar Batı'nın kendi içinde tam anlamıyla yerleşmemiştir. Bu nedenle tutarlı bir toplumsal uzlaşma sağlanamamıştır. Batı felsefesi, teolojisi ve hukuku, çok medeniyetli toplum olgusuyla yüzleşme zorunluluğuyla karşı karşıya kalmış, ancak tarihsel tecrübesinde bu konuda derin bir birikim olmadığı için bu süreçte yetersiz kalmıştır (Şentürk, 2010, 34-35).

6. Küreselleşme Çağında Medeniyetler: Kapalı Anlayıştan Açık Medeniyete Geçiş

Küreselleşme, dünyanın daha bağlantılı ve entegre hale gelmesiyle birlikte, dünya ölçeğinde artan bilinç ve farkındalığı ifade eden bir kavramdır. Küreselleşme, dünyanın fiziksel olarak küçülmesi değil, farklı coğrafyalar arasındaki mesafelerin iletişim ve ulaşım teknolojileri sayesinde kısılması ve dünya toplumları arasındaki etkileşimin yoğunlaşması anlamına gelir. Bu süreç, dünyanın daha sıkı ve karmaşık bir ağ içinde bir araya gelmesini ve bu bütünleşme sonucunda dünya çapında ortak bir bilinç ve farkındalık düzeyinin artmasını ifade eder (Robertson, 2000). Küreselleşme, teknolojik ilerlemeler sayesinde uzak mesafelerin anlamını yitirdiği, farklı toplumlar arasındaki bağlantıların güçlendiği ve bu toplumlar arasındaki karşılıklı bağımlılığın arttığı bir süreç olarak tanımlanabilir (Arslantürk - Amman, 2020). Bu süreç, dünya genelindeki topluluklar ve bireyler arasındaki etkileşimi ve iş birliğini artırarak, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda daha fazla entegrasyon ve dayanışma sağlar. Küreselleşme, bu bağlamda, yerel olayların küresel sonuçlar doğurabileceği ve küresel dinamiklerin yerel yaşamları derinden etkileyebileceği bir dünya düzeni yaratır.

Küreselleşme, sosyoloji alanında özellikle 1990'lı yıllarda önem kazanmaya başlamıştır. Bu süreç, Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Batı'nın bu gelişmelere verdiği tepkiler ve bilişim teknolojilerinin dünyayı iletişim ağlarıyla birbirine bağlaması gibi faktörlerin etkisiyle hızlanmıştır. Bu dönemde, tüketim alışkanlıklarındaki değişimler, kişisel bilgisayarların yaygınlaşması, yeni dini hareketlerin artışı ve internet ile cep telefonlarının yaygın kullanımı, küreselleşmenin sosyolojik bir olgu olarak ele alınmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler, küreselleşmenin, toplumsal yapı ve kültürel dinamikler üzerindeki etkilerini daha derinlemesine inceleyen bir alan olarak ön plana çıkmasına neden olmuştur (Güngör - Tokur, 2018, 4). Giddens'a göre, küreselleşme tek boyutlu bir süreç olarak değerlendirilemez; aksine, birbirinden farklı ve karmaşık süreçlerin bir araya geldiği çok katmanlı bir olgudur. Bu perspektif, küreselleşmenin sadece ekonomik veya kültürel değil, aynı zamanda siyasi, teknolojik ve sosyal dinamiklerle de şekillenen, çok yönlü ve bütünsel bir yapıya sahip olduğunu ifade eder (Giddens, 2000, 25).

Günümüzde ulus devletin sınırlarını aşan ve kontrolü zor olan tek faktör sermaye değildir. Pek çok kişi küreselleşmeyi yalnızca ekonomik bir olgu olarak değerlendirirken, aslında küreselleşme, pek çok unsurun etkili olduğu, karmaşık, düzensiz ve çeşitli boyutlarda gerçekleşen bir süreçler bütünüdür (Steger, 2003, 36). Bu süreçlerden biri, giderek artan karşılıklı bağımlılıktır. Artık sadece ekonomi değil, küresel ısınma, kimyasal atıklar, asit yağmurları, küresel salgınlar, nükleer denemeler ve internet suçları gibi çeşitli problemler, tek bir ülkenin ya da bölgenin sınırlarını aşan, küresel ölçekte ele alınması gereken sorunlar haline gelmiştir. Bu meseleler, tüm dünyayı etkileyen ve uluslararası iş birliği gerektiren ortak zorluklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, bu tür sorunların çözümünde küresel düzeyde dayanışma ve koordinasyonun önemi her geçen gün daha da belirgin hale gelmektedir (Robertson, 2000, 87). Toffler, insanlık tarihinde yeni bir uygarlığın doğuşunu ifade ederken, bu sürecin yalnızca ekonomi ve siyasetle sınırlı kalmadığını,

aynı zamanda aile hayatı, iş dünyası ve toplumsal yapının diğer pek çok alanında da köklü dönüşümler yarattığını ileri sürmektedir. Ona göre, bu değişimlerin geniş kapsamı, modern dünyayı şekillendiren yeni değerler, normlar ve yapıların oluşumuna işaret etmektedir (Toffler, 1980, 25).

Açık medeniyet kavramı, günümüz dünyasında küreselleşmenin etkisi ve hızla gelişen iletişim ve ulaşım teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte, artık bir tercih meselesi olmaktan çıkmıştır. Bu kavram, küreselleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve geri dönülemez bir süreç haline gelmiştir. Bu bağlamda, medeniyetler arasındaki sınırların giderek daha geçirgen hale gelmesi, kültürel ve toplumsal etkileşimlerin artmasına yol açmış, böylece açık medeniyet anlayışı modern dünyada baskın bir paradigma haline gelmiştir. Dolayısıyla, küreselleşmenin dinamikleriyle şekillenen bu süreç, medeniyetlerin daha açık, esnek ve kapsayıcı yapılar geliştirmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durum, medeniyetlerin küresel düzlemde varlıklarını sürdürebilmesi için, içe kapanma yerine dışa açılmayı tercih etmeleri gerektiğini göstermektedir (Şentürk, 2013, 14).

Açık medeniyet çağının belirleyici özellikleri, hızla gelişen iletişim ve ulaşım teknolojileriyle birlikte, farklı medeniyetler, ekonomiler ve siyasetler arasındaki etkileşimin derinleşmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu süreç, küreselleşme ile birlikte çok medeniyetli heterojen toplumların oluşmasına, küresel dayanışmanın yanı sıra küresel rekabetin de artmasına neden olmuştur. Artık, toplumsal ve kurumsal alanlarda yerel ve dışa kapalı kalmak mümkün değildir. Kişiler, gruplar, kurumlar ve diğer sosyal yapılar, bu yeni küresel düzene uyum sağlamak zorunda kalmakta; bu da bir tercih olmaktan çıkıp zorunluluk haline gelmiştir (Şentürk, 2019, 49).

Küreselleşmenin etkisiyle kapalı medeniyet anlayışı sürdürülemez hale gelirken, açık medeniyet modeli bir zorunluluk haline gelmiştir. Medeniyetler arasındaki etkileşim ve karşılıklı bağımlılık artmış, kültürel ve siyasi sınırlar giderek bulanıklaşmıştır. Ancak, Batı medeniyetinin üstünlüğünü koruma ve diğer medeniyetler üzerinde hâkimiyet kurma arzusu bazı Batılılar tarafından sürdürülmektedir. Bu bakış açısı, Batı'nın diğer medeniyetlerle kaçınılmaz bir çatışmaya gireceği ve bu çatışmada galip gelerek tek hâkim medeniyet haline geleceği düşüncesini savunur. Bunun karşısında, tarihsel örnekler medeniyetler arası çatışmanın kaçınılmaz olmadığını ve açık medeniyet modelinin uygulanabilir bir yaklaşım olduğunu ortaya koymaktadır. Endülüs, Hindistan ve Osmanlı tecrübeleri, farklı kültürel ve dini toplulukların bir arada barış içinde yaşayabildiği ve açık medeniyet anlayışının başarılı bir şekilde uygulanabildiği örnekler olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, günümüz küresel etkileşimlerinde medeniyetler arası ilişkilerin barışçıl ve kapsayıcı bir şekilde yeniden yapılandırılması gerekliliği belirgin hale gelmektedir (Şentürk, 2010, 43-45). Açık medeniyet modelinin günümüz uluslararası ilişkilerinde uygulanabilirliği hem küresel barışın tesisi hem de kültürel çeşitliliğin korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Tarihsel tecrübeler, medeniyetler arası çatışmanın bir zorunluluk olmadığını, aksine, farklı medeniyetlerin bir arada yaşayarak karşılıklı etkileşim ve zenginleşme sağlayabileceğini

göstermektedir³. Bu durum, modern dünyanın karşı karşıya olduğu kültürel, siyasi ve ekonomik sorunların çözümünde açık medeniyet yaklaşımının ne denli kritik bir rol oynayabileceğini ortaya koymaktadır. Böylece, küreselleşmenin getirdiği karmaşık dinamikler içinde, açık medeniyet modelinin teşvik edilmesi, sürdürülebilir bir uluslararası düzenin inşasında temel bir strateji olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Medeniyetler arası ilişkiler, tarih boyunca birbirinden farklı yaklaşımlarla şekillenmiş, bu süreçte kapalı ve açık medeniyet anlayışları arasında derin farklar ortaya çıkmıştır. Kapalı medeniyet anlayışı, genellikle homojen bir yapıyı benimseyerek, diğer medeniyetleri dışlama ve asimile etme eğiliminde olmuştur. Batı medeniyeti, tarihsel olarak bu kapalı yaklaşımın çeşitli örneklerini sunmuş, Antik Yunan, Roma ve Ortaçağ Hristiyanlık tecrübeleri boyunca ötekine karşı üstünlük kurma çabasını sürdürmüştür. Bu süreçte, Haçlı Seferleri ve coğrafi keşifler, Batı'nın diğer medeniyetlerle temasında barışçıl bir ilişki kurmaktan ziyade, onları fethetme ve kendi değerlerini empoze etme eğiliminde olduğunu göstermiştir. Batı, farklı medeniyetlerle olan ilişkilerinde uzun süre çatışmacı ve dışlayıcı bir tutum sergilemiş, bu nedenle çok medeniyetlilik konusunda derin bir birikim oluşturamamıştır.

Buna karşılık, İslam medeniyeti ise tevhid inancına dayalı olarak, farklı kültürler ve dinler arasında barışçıl ve hoşgörülü bir ilişki geliştirmeyi hedeflemiştir. İslam medeniyetinin tarihi örnekleri olan Endülüs, Hindistan ve Osmanlı tecrübeleri, açık medeniyet modelinin başarılı bir şekilde uygulanabileceğini ve bu modelin, medeniyetler arası barışçıl bir ilişkinin temelini oluşturabileceğini göstermektedir. İslam medeniyeti, diğer medeniyetlere karşı dışlayıcı bir tavır yerine, onlarla kültürel ve bilimsel etkileşim içinde olmayı tercih etmiş, bu sayede çok medeniyetli toplum yapıları kurabilmiştir. Endülüs'te Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar bir arada barış içinde yaşamış, Hindistan'da İslam yönetimi altında Hindu ve diğer din mensupları özgürlüklerini koruyabilmiş, Osmanlı Devleti ise farklı etnik ve dini grupların bir arada yaşadığı bir imparatorluk yapısını başarılı bir şekilde idare edebilmiştir.

Küreselleşme süreci, kapalı medeniyet anlayışının sürdürülemez olduğunu ve açık medeniyet modelinin artık bir tercih değil, bir zorunluluk haline geldiğini ortaya koymaktadır. Küreselleşmenin getirdiği ekonomik, kültürel ve siyasi etkileşimler, medeniyetler arasındaki sınırların giderek bulanıklaşmasına yol açmış, bu da farklı medeniyetlerin bir arada var olma zorunluluğunu doğurmuştur. Ancak bu süreçte, Batı medeniyetinin bazı kesimlerinde, geçmişteki üstünlük ve hegemonya arayışlarını sürdürme isteği devam etmektedir. Batı medeniyetinin diğer medeniyetlerle çatışmaya girmesinin kaçınılmaz olduğunu savunan bu görüş, Batı'nın yeniden tek hâkim medeniyet olma arzusunu yansıtmaktadır. Ancak, tarihsel

³ Küreselleşen dünyada çatışma ve barış konularında daha geniş bir okuma için bakınız (Sarıkaya, 2022).

örnekler bu çatışmanın kaçınılmaz olmadığını ve medeniyetler arası barışçıl bir etkileşimin mümkün olduğunu göstermektedir.

Endülüs, Hindistan ve Osmanlı deneyimleri, farklı kültürel ve dini toplulukların bir arada barış içinde yaşayabileceği bir düzenin kurulabileceğini ve açık medeniyet anlayışının tarihsel olarak başarılı sonuçlar doğurduğunu kanıtlamaktadır. Bu örnekler, günümüz dünyasında medeniyetler arası ilişkilerin yeniden nasıl yapılandırılabilirliğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Açık medeniyet modeli, sadece tarihsel bir ideal değil, aynı zamanda küreselleşen dünyada barış, istikrar ve toplumsal adaletin sağlanması için zorunlu bir stratejidir.

Sonuç olarak, küreselleşme çağında, medeniyetler arası diyalog ve iş birliği temeline dayanan açık medeniyet modeli hem kültürel çeşitliliği korumak hem de çatışma ve hegemonya arayışlarını aşmak için bir gereklilik haline gelmiştir. Batı ve İslam medeniyetleri arasındaki tarihsel karşıtlıklar ve farklı yaklaşımlar, günümüzde medeniyetler arası bir uzlaşma zemini oluşturmak için yeniden değerlendirilmelidir. Bu değerlendirme, sadece geçmişin mirasıyla değil, aynı zamanda bugünün ve geleceğin ihtiyaçları doğrultusunda da yapılmalı, açık medeniyet modeli modern uluslararası ilişkilerin temel yapı taşı olarak benimsenmelidir.

Kaynakça

- Acar, Sadık M. “Medeniyetler Çatışması Mı, Menfaatler Çatışması Mı?” *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 18/2 (2003), 33-42.
- Altınay, Ramazan. *Emevilerde Günlük Yaşam*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.
- Arslantürk, Zeki - Amman, Tayfur. *Sosyoloji / Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020.
- Baş, Eyüp. “İslam Medeniyetinin Özgünlüğü ve Özellikleri”. *İslam Medeniyeti Tarihi El Kitabı*. İstanbul: Grafiker Yayınları, 2018.
- Bauman, Zygmunt. *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*. çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Betts, Raymond F. *Assimilation and Association in French Colonial Theory*. New York and London: Columbia University Press, 1961.
- Bloom, Allen. “Fukuyama’nın Makalesi Üzerine”. *Tarihin Sonu mu?* ed. Mustafa Aydın - Ertan Özensel. Ankara: Vadi Yayınları, 5. Bs., 2005.
- Braudel, Fernand. *Uygurlukların Grameri*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Say Yayınları, 2024.
- Çapcıoğlu, İhsan. “Küreselleşme, Kültür ve Din”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/2 (2008).
- Çolak, Yılmaz. “Türkiye’de Medeniyet ve Modernleşme”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 6/21 (2009).
- Dallmayr, Fred. “Medeniyetler Çatışmasının Ötesinde”. *Medeniyetler Çatışması ve Samuel P. Huntington*. ed. Murat Yılmaz. Ankara: Vadi Yayınları, 2006.
- Davutoğlu, Ahmet. “Fukuyama’dan Huntington’a Bir Bunalımı Örtme Çabası ve Siyasi Teorinin Pragmatik Kullanımı”. *Medeniyetler Çatışması ve Samuel P. Huntington*. ed. Murat Yılmaz. 443-449. İstanbul: Vadi Yayınları, 2020.
- Elias, Norbert. *The History of Manners: The Civilizing Process*. çev. Edmund Jephcott. New York: Pantheon Books, 1978.

- Fukuyama, Francis. "Hâlâ Tarihin Sonundayız". *Tarihin Sonu mu?* ed. Mustafa Aydın - Ertan Özensel. Ankara: Vadi Yayınları, 5. Bs., 2005.
- Fukuyama, Francis. "Tarihin Sonu mu?" *Tarihin Sonu mu?* ed. Mustafa Aydın - Ertan Özensel. Ankara: Vadi Yayınları, 5. Bs., 2005.
- Fuller, Graham E. - Lesser, Ian O. *Kuşatılanlar: İslam ve Batı'nın Jeopolitiği*. çev. Özden Arıkan. Sabah Yayınları, 1996.
- Giddens, Anthony. *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. çev. Osman Akınhay. Alfa Yayınları, 2000.
- Güngör, Özcan. "Küreselleşmeye Dair Sosyolojik Çerçeve." *Sosyolojik Açından Din ve Küreselleşme El Kitabı*. Editör Özcan Güngör. 1-33. Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2022.
- Güngör, Özcan - Tokur, Behlül. "Küreselleşme Bağlamında Türkiye'nin Rol Modelliği: Ortadoğu Örneği". *Journal Of Turkish Studies* 13/2 (2018), 1-18.
- Güngör, Özcan. "Kur'an'da Sosyal Bütünleşme." *Diyanet İlmi Dergi* 43, no. 2 (2007): 173-190.
- Küçük, Serhat ve Özcan Güngör. "Brotherhood Beyond the Ummah: Theological and Socio-Cultural Perspectives to Potential of Coexistence." *HTS Teologiese Studies = Theological Studies* 77, no. 4 (2022): 1-13.
- Halliday, R.J. "Social Darwinism: A Defination". *Viktorian Studies* 14/4 (1971).
- Huntington, Samuel P. "Medeniyetler Çatışması Mı?" *Medeniyetler Çatışması ve Samuel P. Huntington*. ed. Murat Yılmaz. Ankara: Vadi Yayınları, 2006.
- Huntington, Samuel P. *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. çev. Elif Berktas. İstanbul: Panama Yayınları, 2021.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Kalın, İbrahim. *Ben Öteki ve Ötesi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.
- Lewis, Bernard. "The Roots of Muslim Rage". *The Atlantic Monthly* 266/3 (1990).
- Lucien, Febvre. *Uygurlik, Kapitalizm ve Kapitalistler*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: İmge Yayınları, 1995.
- Meyer, John vd. "World Society and the Nation-State". *The Globalization Reader*. Oxford: Blackwell, 2015.
- Robertson, Roland. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. Sage Publications Ltd, 2000.
- Rundell, John - Mennell, Stephen. "Introduction: Civilization, Culture and the Human Self-Image". *Classical Readings in Culture and Civilization*. Routledge, 1998.
- Sarıbay, Ali Yaşar - Kalaycıoğlu, Ersin. "Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Politik Değişme". *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2009.
- Sarıçam, İbrahim - Erşahin, Seyfettin. *İslam Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Sarıkaya, Mehmet Emin. "Küreselleşen Dünyada Çatışma ve Barışta Dinin Rolü" *Sosyolojik Açından Küreselleşme ve Din El Kitabı*, ed. Özcan Güngör, Mehmet Emin Sarıkaya. 205-224. Ankara, Son Çağ Akademi Yayınları, 2022.
- Slattery, Martin. "Pozitivizm". çev. Cevdet Özdemir. *Sosyolojide Temel Fikirler*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2020.
- Somel, Selçuk Akşin. "Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Kimliği". *Cumhuriyet, Demokrasi Ve Kimlik*. ed. Nuri Bilgin. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1997.
- Steger, Manfred B. *Globalization A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press, 2003.
- Şener, Sami. "Medeniyetler Arası Çatışma Teorileri ve Tarihin Sonu Üzerine". *Medeniyetler Çatışması ve Samuel P. Huntington*. ed. Murat Yılmaz. Ankara: Vadi Yayınları, 2006.

- Şentürk, Recep. *Açık Medeniyet: Çok Medeniyetli Dünya ve Topluma Doğru*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Şentürk, Recep. “Açık Medeniyet Kesrette Vahdet, Vahdette Kesret Diyalektiği”. *Kriter Dergisi* 4/40 (2019).
- Şentürk, Recep. “Açık Medeniyet ve Sosyal İçerme”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 6/21 (2009).
- Şentürk, Recep. *İslam Dünyasında Modernleşme ve Toplum Bilim Türkiye ve Mısır Örneği*. İstanbul: İz Yayınları, 2018.
- Şentürk, Recep. *Medeniyet ve Değerler Açık Medeniyet — İstanbul Yaklaşımı*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2013.
- Şentürk, Recep. *Toplumsal Hafıza Hadis Rivayet Ağı 610-1505*. İstanbul: İz Yayınları, 2018.
- Tanrıverdi, Eyüp. “Yunanca-Arapça Çeviri Sürecinde Harran Okulu”, 2006.
- Thompson, John B. *Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication*. Stanford: Stanford University Press, 1. Bs., 1990.
- Tienken, Christopher H. “Neoliberalism, Social Darwinism, and Consumerism Masquerading as School Reform”. *Interchange* 43/4 (2013).
- Toffler, Alvin. *The Third Wave, Morrow*. New York: Bantam, 1980.
- Tooze, Adam. “Her Şeyin Başı Ekonomi Mitinin Parçalanışı”. çev. Erkan Ünal. *Çivisi Çıkan Dünya-Covid-19 Salgını Üzerine Muhasebeler*. İstanbul: Runik Kitap, 2020.
- Walzer, Michael. “Nation and Universe”. *The Tanner Lectures on Human Values*. Salt Lake City: University of Utah Press, 1990.